
ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

УДК 377+37.011.3

С.В. Горчинський

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ САМОСТІЙНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

У статті розглядається комплекс педагогічних умов, що сприяють ефективності процесу формування творчої самостійності студентів педагогічних університетів. У процесуальному аспекті розглядаються педагогічно комфортне середовище, включеність студентів у творчу діяльність проєктувальних і рефлексивна самоорганізація творчої діяльності студентів.

Ключові слова: педагогіка, творча самостійність, педагогічне середовище, студентство, цілі освіти, управління освітою.

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в країні, свідчать про потреби суспільства в особистості, що володіє новим типом мислення, здатною успішно, творчо вирішувати свої життєві і професійно-педагогічні проблеми. В якості основної мети професійної освіти виступає підготовка кваліфікованих працівників відповідного рівня і профілю, які вільно володіють своєю професією, готових до постійного професійного зростання, самостійності та творчої самореалізації. Метою підготовки вчителя в цьому аспекті є розвиток творчих здібностей студентів, формування навичок самоосвіти і самореалізації, творчої самостійності.

З точки зору сучасної педагогічної науки, підготовка майбутнього вчителя повинна бути орієнтована на творчу самореалізацію і самостійність, які є внутрішнім умовою, рушійною силою і мотивом здійснення предметних і соціальних перетворень.

Однак система підготовки майбутнього вчителя не повною мірою відповідає потребам суспільства в розвитку творчої самостійності, багато в чому переважає репродуктивний стиль навчання, інноваційні

процеси ще тільки набирають силу, недостатньо уваги приділяється розвитку креативності особистості. У зв'язку з цим можна констатувати певну суперечність, яка виникла між потребою формування творчої самостійності студентів і можливостями існуючої системи підготовки майбутнього вчителя задовольняти її повною мірою. Реалії сьогодення вимагають теоретичного осмислення проблеми і виявлення педагогічних умов, які могли б забезпечити формування творчої самостійності майбутнього вчителя в процесі навчання в педагогічному вузі.

Аналіз наукової літератури, присвяченої формуванню творчої особистості, свідчить, що дослідження присвячені проблемам розвитку творчих здібностей (В. Горський, Є. Євладова, О. Лебедев, Є. Ямбург та інші); розвитку творчого уяви, творчої активності (Д. Богоявленський, Л. Виготський, С. Рубінштейн, Т. Шапов та ін.); розвитку творчого мислення (Б. Теплов, О. Ухтомський та ін.); розвитку творчого потенціалу (А. Леонтьєв, А. Матюшкін та ін.) Питання розвитку творчої самостійності розкриті в дослідженнях В. Дрозіної, В. Белікова, В. Андрєєва та ін. Однак проблема формування творчої самостійності студентів педагогічних університетів, розв'язання якої забезпечує самовизначення і самореалізацію особистості, вельми обмежено представлена в дослідженнях.

У зв'язку з цим підтвердженням необхідності подальшої розробки проблеми формування творчої самостійності студентів стають наступні протиріччя: між зростанням потреби суспільства в усвідомленні значимості якісної освіти, у фахівців з високим рівнем творчої самостійності і нездатністю сучасної вищої школи ефективно задовольняти цю потребу; між широкими потенційними можливостями підготовки майбутнього вчителя, необхідністю формування його творчої самостійності в процесі навчання і типовою системою його підготовки, а також недостатньою розробленістю педагогічних умов, що сприяють ефективності даного процесу.

На основі удосконаленої педагогічних трактувань понять творчості та творчої діяльності ми визначаємо творчу самостійність як творчої творчу діяльність, засновану на здатності відхилитися від традиційних способів розв'язання задачі, генерувати нові ідеї, орієнтуватися в новій ситуації в умовах самостійного вирішення проблеми.

Будь-яка система успішно функціонує і розвивається при дотриманні певних умов (Ю. Бабанський, Ю. Конаржевський, Н. Кузьміна та ін.) Отже, формування творчої самостійності у рамках розробленої нами системи буде відбуватися більш ефективно при створенні спеціального комплексу педагогічних умов.

У філософському енциклопедичному словнику поняття умова трактується наступним чином: 1) як середовище, в якій перебувають і без якої не можуть існувати; 2) як обстановка, в якій що-небудь відбувається [7, с. 98]. Об'єднуючою ланкою в даних трактуваннях є те, що умови – це категорія відносин предмета з навколишнім світом, без якого він існувати не може.

У педагогіці умови найчастіше розуміють як чинники, обставини, сукупність заходів, від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи. А. Белкін, Л. Качалова, О. Коротаєва, та інші розглядають педагогічні умови як те, що сприяє успішному протіканню певного процесу, як педагогічно комфортне середовище, як сукупність заходів у навчально-виховному процесі, що забезпечують досягнення студентами професійно-творчого рівня діяльності.

Щодо нашого дослідження під педагогічними умовами ми розуміємо сукупність необхідних заходів, що сприяють успішності формування творчої самостійності студентів педагогічного університету. Комплекс педагогічних умов ми розглядаємо як сукупність взаємопов'язаних педагогічних умов, реалізація яких буде сприяти підвищенню рівня сформованості творчої самостійності студентів педагогічного університету.

При виявленні комплексу педагогічних умов ми враховували методологічні підходи (системний і особистісно-діяльнісний), що складають базу нашого дослідження; предмет, завдання і гіпотезу нашого дослідження; соціальне замовлення держави і суспільства, відображених у нормативно-правових документах; особливості і специфіку процесу формування творчої самостійності студентів педагогічного університету; внутрішні особливості побудованої нами системи формування творчої самостійності студентів педагогічного університету; перспективи розвитку системи в реальному освітньому процесі вищої школи.

Таким чином, на підставі вищевикладеного ми вважаємо, що комплексом педагогічних умов формування творчої самостійності студентів педагогічного університету є наступні умови:

1. Створення педагогічно комфортного освітнього середовища. З метою уточнення поняття педагогічно комфортне освітнє середовище зазначимо, що поняття комфорт розглядається як зручна обстановка в найзагальнішому тлумаченні. У співвідношенні з педагогічним поняттям це, на наш погляд, сприятливі умови для розвитку і формування особистості. З цих позицій дослідники в педагогіці звертаються до розкриття поняття комфортне середовище. Так, Т. Лошакова, розробляючи модель комфортного середовища, трактує поняття комфортного середовища як сукупність умов, що визначають сприятливий клімат для актуалізації потенціалу всіх учасників освітнього процесу [3].

Можна сказати, що під комфортним середовищем "ховається" поняття психологічний клімат, що дає можливість охарактеризувати педагогічно комфортне середовище як емоційно-позитивний стан

кожного учасника освітнього середовища та взаємовідносини між ними, і, як зазначав О. Лутошкін, в якості складової психологічного клімату виступає педагогічне благополуччя [4].

На наш погляд, у даному визначенні освітнє середовище вписується у механізми розвитку особистості, визначаючи тим самим цільове і функціональне її призначення, з іншого боку, виділяє її витоки в предметності культури суспільства. Ці два "полюси" в їх взаємодоповненості як раз і задають межу змісту педагогічно комфортного освітнього середовища.

Таким чином, ми можемо визначити педагогічно комфортне освітнє середовище як педагогічну реальність, яка містить спеціально організовані умови для сприятливого перебігу формування творчої самостійності студентів; а також можливості для самореалізації студента, при цьому взаємовідносини між учасниками освітнього процесу набувають характеру взаємного збагачення.

Структурними компонентами педагогічно комфортного середовища, що забезпечують ефективність і результативність процесу формування творчої самостійності студентів, ми виділяємо створення творчої, доброзичливої атмосфери, організацію індивідуальної ситуації успіху, сприяння самореалізації студентів.

Створення творчої, доброзичливої атмосфери сприяє принцип оптимального спілкування між викладачами та студентами як єдиний критерій і єдиний психологічний ключ у вибудовуванні педагогічного спілкування, співтворчості між учасниками освітнього процесу. Організація індивідуальної ситуації успіху – це таке цілеспрямоване, організоване поєднання умов, при яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому. Важливо підкреслити, що в педагогічному сенсі це результат продуманої, підготовленої стратегії, тактики педагога [1]. Сприяння самореалізації студентів – постійна переконаність в потенційних творчих здібностях студентів (віра у можливості та перспективи кожного студента, і будь-які відхилення слід розглядати як результат недиференційованого підходу до нього; не гуманно по відношенню до нього сприймати його природні невдачі як нездатність і реагувати на них осудливо, різко критично).

2. Рефлексивна самоорганізація творчої самостійності передбачає розвиток інтелектуальної мобільності, рефлексії педагогічного досвіду студента та емоційних можливостей. Суттєвим для нас є те, що власна особистісна позиція студентів до вдосконалення свого творчого зростання, установки на аналіз та осмислення процесу і результату своєї діяльності, розуміння своєї індивідуальності, достоїнств веде до свідомого і цілеспрямованого управління своєю діяльністю. У процесі підготовки майбутнього вчителя невід'ємним є не тільки отримання певних знань, умінь і навичок, а й формування творчої самостійності, затребуваність її в різних освітніх ситуаціях, в яких студент може проявити гнучкість, нестереотипного і оригінальність мислення, здатність швидко змінювати дії відповідно до нових умовами.

3. Включеність студентів в "імпровізаційне поле діяльності". В основі творчої самостійної діяльності, пусковим механізмом у складному процесі активізації творчого потенціалу студентів, виховання інтересу до педагогічної діяльності повинна лежати імпровізація. Це вища художня невимушеність, в якій "рука ніби сама веде думку і створене фіксується, підхоплюється і оцінюється автором лише постфактум" [5, с. 80].

Імпровізацію можна розглядати як спосіб дієвого осягнення – переживання реального світу, відображеного у різних художньо образних рішеннях (результатах) на основі індивідуального творчого пошуку, будь-то інтерпретація художнього тексту в сюжет "мальовничого" оповідання (малюнок) або розробка образу-проекту твору мистецтва. Це веде за собою бажання по-новому побачити відоме в новій оболонці.

Головне призначення комплексного застосування прийомів педагогічної імпровізації в тому, щоб поставити студентів у творчу позицію, домагатися від них вражаючих творчих результатів, нешаблонного мислення і сприйняття педагогічних ситуацій, а завдання педагога при цьому бути співучасником у процесі творчої співпраці.

Педагогічна імпровізація (прийоми та методи) визначає позитивну реакцію студентів на досліджуваний предмет, стимулює розвиток емоційної сфери особистості, емоційної чутливості до майбутньої педагогічної діяльності, сприяє реалізації принципу творчого перенесення наявних знань, умінь і здібностей особистості, визначає цілеспрямоване включення в процес творчого проектування імпровізаційних, творчих завдань, які згодом з'являться основою розробки творчого проекту, як "вихідний механізм діяльності" в конкретному результаті – проекті у вигляді складання книги педагогічного мистецтва, творчої презентації та ін. [2, с. 45].

4. Включеність студентів у творчу діяльність проектування, під якою ми розуміємо діяльність студентів, спрямовану на засвоєння програмного матеріалу через створення творчого проекту, його оформлення та публічний захист. Обґрунтуванням даної умови є наступне: проектувальна діяльність спрямована на засвоєння програмного матеріалу, формування навчальних умінь, розвиток психологічних характеристик, виховання особистісних якостей, отримання досвіду діяльності та ін.; проектувальна творча діяльність орієнтована на самостійність студентів; припускає творчу реалізацію дослідницьких,

пошукових, проблемних методів; ключова проблема навчального проекту має бути особистісно значущою для студента.

В умовах вищої педагогічної освіти, на предметах психолого-педагогічного циклу, в принципі, можуть реалізовуватися будь-які творчі проекти. При цьому зауважимо, що творчий проект – це проект, який представляє собою вид культурних цінностей (стенди, стінні газети, наочні посібники, систематизована тематична добірка завдань, методичні рекомендації щодо використання того чи іншого методу та ін.).

Робота в рамках творчого проекту припускає якісне інформаційне забезпечення, його підготовку, аналіз і зручне для користувача подання до нової авторської інтерпретації. Знання в такому випадку демонструються в правилах роботи з джерелами інформації, методами дослідження, прийомами оптимізації наукової діяльності. Вміння, які отримуються: вміння творчого вирішення проблеми, оперативного пошуку літературних джерел, аналізу та узагальнення навчального матеріалу, логічного й наочного його викладу. Якісні особистості, які формуються: інтуїція, орієнтація на співпрацю, акуратність, уважність, самостійність. У цілому творча проектувальна діяльність забезпечує особистісний розвиток студентів, сприяє вдосконаленню професійної підготовки і надає продуктивне вплив на становлення досвіду самостійної творчої діяльності.

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене підкреслимо наступне:

1. Підвищення ефективності формування творчої самостійності студентів забезпечується спеціальним чином підібраними педагогічними умовами, кожне з яких представляє собою істотний компонент педагогічного процесу, безпосередньо пов'язаний з досліджуванним явищем і потрібним для його функціонування.

2. Комплекс педагогічних умов формування творчої самостійності студентів створює основу для міцного засвоєння знань і вмінь, вільної інформаційної орієнтації при розв'язанні педагогічних завдань, оптимізації пошуку їх вирішення; сприяє вдосконаленню професійної підготовки і надає продуктивний вплив на становлення творчої самостійності; дозволяє викладачу вибудувати і підтримати педагогічно доцільний стиль взаємин зі студентами, забезпечити педагогічно комфортне середовище освітнього процесу, підвищити ефективність даного процесу.

S.V. Gorchinsky

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF CREATIVE AUTONOMY STUDENT PEDAGOGICAL UNIVERSITY

The article deals with the complex pedagogical conditions that promote formation of the process of creative self-teaching university students. In the procedural aspects are considered pedagogically comfortable environment, involvement of students in the creative activity of designing and reflexive self creative activity of students.

Key words: education, creative independence, normal environment, students, aims of education, educational administration.

Література

1. Белкин А.С. Ситуация успеха : Кн. для учителей. – Екатеринбург, 1997. – 224 с.
2. Качалова Л.П. Педагогическая импровизация // Теоретическое обоснование основных понятий, обеспечивающих диссертационные исследования : монография. – Шадринск, 2006. – С. 130-138.
3. Лошакова Т.Ф. Педагогическое управление процессом создания комфортной среды в образовательном учреждении : монография. – Екатеринбург, 2001. – 268 с.
4. Лутошкин А.Н. Эмоциональный потенциал коллектива. М., 1981. – 186 с.
5. Рунин Б.М. Психология импровизации // Психология процессов художественного творчества. – Л., 1980. – С. 234-242.
6. Слободчиков В.И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры // Новые ценности образования: культурные модели школы. – М., 1997. Вып. 7. – С. 34-40.
7. Философский энциклопедический словарь / Е.Ф. Губский, Г.В. Коралева, В.А. Лутченко. – М., 2000. – 654 с.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2010 р.